

Viken, A. (2025). Turens start: Frihet, frisk luft, helse og forvaltning. I A. Viken, G. Svensson & R. Benonisen, *Friluftsliv og besøksforvaltning*. (s. 9–23). Fagbokforlaget. DOI: <https://doi.org/10.55669/oa481101>

Kapittel 1

Turens start

Frihet, frisk luft, helse og forvaltning

Arvid Viken

Innledning

Trolltunga, Preikestolen og Besseggen er tre ikoniske steder i den norske fjellheimen – og blant de mest besøkte turmåla, som står på besøksønskelister over hele verden. Jo mer oppmerksomhet slike steder har fått, desto flere har kommet for å gå dit. Som nordmenn er vi stolte over dette, men også litt bekymret: Hvor mye tåler disse stedene? De nevnte stedene er bastante fjell og kanskje ikke så utsatt for slitasje, men trengselen gjør det ikke alltid like trivelig å være der. Man går i kø dit, står i kø for å komme fram til kanten eller ut på tuppen (tungespissen), og går i kø tilbake til en overfylt parkeringsplass. Men du verden for opplevelser det er – i fint vær! Mens de tre stedene for noen år siden hadde problemer med køer, sikkerhet og redningsaksjoner, er de i dag eksempler på god forvaltning. Det er satt inn hensiktsmessige forvaltningstiltak, blant annet utbedring av parkeringsanleggene og stiene, bedre skilting, og ved Trolltunga også nye kjuz ledwo na ommersielle tilbud, som adkomst via en via ferrata. Det er imidlertid stort sett køgåing til alle de tre nevnte stedene. Dette betyr at turen i dag fortoner seg svært forskjellig fra idealene om det enkle friluftslivet som lenge rådde i Norge. Med den populariteten som stedene har, minner køene man kan oppleve enkelte steder mer om køene på Aker Brygge i Oslo enn om friluftslivet slik det er beskrevet og idealisert i norske bøker og filmer. Dette er unektelig et paradoks: Jo mer ikonisk naturen er, jo større blir trengselen og misbehaget ved å besøke stedene. Dette er noe av bakteppet for denne boka – friluftslivets vidunderlige turmål nedtråkket av folk som hovedsakelig besøker stedet for å kunne si at de har vært der. For at dette skal gå i hop, trengs det besøksforvaltning; derfor har vi kalt boka *Friluftsliv og besøksforvaltning*. Det henger i hop.

Vi kaller det besøksforvaltning fordi det er de besøkende – tilreisende – som stort sett utgjør de mange, men også for å minne om at vi alle er besøkende i naturen. Vi velger ofte å kalle det landskap i stedet for natur; landskap er natur med spor etter og innslag av menneskets aktiviteter. Kanskje er dette et retorisk grep vi velger for å gi legitimitet til det vi holder på med. For, kan man innvende, vi mennesker er en naturlig del av naturen. Problemet er at det vi foretar oss ikke alltid er naturlig for naturen og ofte har preg av inngrep, av og til overgrep. I så måte er friluftslivet langt fra en versting; aktiviteter knyttet til industri-, by-, bolig- og infrastrukturutvikling er jevnt over langt mer inngripende i og for naturen. Men friluftslivet og den naturbaserte

turismen setter spor, og det er en utbredt forståelse av at feltet må forvaltes. Besøksforvaltning er derfor i ferd med å feste seg både som begrep og som et område for politikk og forvaltning.

Besøksforvaltning handler om å forhindre eller redusere negativ natur- og miljøpåvirkning og å optimalisere opplevelsen for de besøkende. Dette er en omtrentlig oversettelse av en internasjonal definisjon av *visitor management*, den engelske termen for feltet (Eagles et al., 2002). At definisjonen både skjeler til naturen og de besøkende, skyldes at naturen preges av aktivitetene vi utøver: erosjon og vegetasjon som forvitrer, stier som blir bredere og her og der til elver under vårløysinga, og til dype spor, og det ligger søppel langs veiene. Når vi gjør noe med dette, kalles det tilrettelegging eller forvaltning.

Noen av spora er imidlertid vanskelig å hanskens med, særlig de globale miljøproblemene og klimakrisa. Friluftslivet er et forbruksfelt som bidrar til krisa ved at vi reiser langt av gårde for å gå i andre landskap enn dem vi har hjemme, men også fordi friluftslivet og dets utstyrstilbud er blitt en stor kommersiell sektor. Vi blir også konfrontert med klimaeffektene i vårt hjemlige miljø i form av flommer, branner, tørke, smeltende isbreer, gjengroing og mer. Vi har erkjent dette, og Norge var i 2023 en ivrig deltaker på en FN-konferanse om naturvern. Miljøministeren var med. Uka etter godkjente han et veiprojekt gjennom et naturreservat ved Lillehammer. Dobbeltmoralen er påtakelig. Og Norge er i godt selskap. Jordas tilstand blir stadig verre – så dårlig står det til at FNs generalsekretær på en FN-konferanse sommeren 2023 kalte det både et klimahelvete og en katastrofe. Men det er ikke bare myndighetene som er miljøignorante; nordmenn er blant de nasjonalitetene som er mest avvisende til miljøpolitiske problemer (Gregersen, 2022; Norgaard, 2011). Vi tar ikke klimakrisa inn over oss og vi sliter med å få til effektiv omlegging av livsstiler og forbruksvaner som bidrar til klimakrisa. Forbruksvanene våre innebærer en utstrakt turisme, for mange av oss betyr det også at vi reiser langt av gårde for å utøve friluftsliv, og vi handler sportsutstyr som aldri før, utstyr basert på mer eller mindre miljøskadelig produksjon og materialer. Det vi derimot er gode til i Norge, tror vi, er å ta vare på naturen. For å få bukt med klimakrisa kreves det et grønt skifte. Mer vann- og vindkraft er en del av dette. Altså, friluftslivet og turismen vil ha uberørt natur, mens klimaet krever nye installasjoner i naturen. Dette er bare ett av mange dilemmaer i feltet.

Denne boka skal ikke først og fremst ta for seg de store sammenhengene som friluftslivet inngår i, men vise og drøfte hvordan slike aktiviteter kan styres

og forvaltes slik at de negative virkningene blir så små som mulig. Samtidig er friluftslivet også styrende – det påvirker folkehelse og trivsel, og demokratiet som sådan. Boka vil vise et felt fullt av paradokser, og den reiser flere spørsmål enn den besvarer. Debattene som berøres er viktige, og vi tror at de bidrar til større bevissthet om tematikken friluftsliv, turisme, natur- og miljøvern, og hvordan disse feltene styres og forvaltes. Resten av dette kapitlet dreier seg om hvordan friluftslivet representerer utfordringer, paradokser og behov for forvaltning, og foreløpig angivelse av hva vi mener med besøksforvaltning. Til slutt i kapitlet reflekteres det over hvordan kunnskapen om feltet representerer en kollektiv forståelse, før det gis en gjennomgang av resten av boka.

Friluftslivets utfordringer

Å vandre omkring er noe alle mennesker gjør, men å gjøre det utenom gater, veier og opptråkka stier er ikke like allment. I noen land er det knapt nok lov, fordi jord, skog og andre naturområder er privat eiendom som folk flest er utestengt fra. I Norge er imidlertid alle naturområder tilgjengelige for allmennheten. Dette sitter så sterkt i den norske folkesjela at vi ikke tenker over at det også her er noen som eier grunnen. Folk flest har kanskje hørt om allemannsretten som et rettsprinsipp, men vet ikke at prinsippet innebærer visse forpliktelser med hensyn til hvordan vi skal og kan oppføre oss. Den lave bevisstheten om disse pliktene skyldes at vi følger visse normer uten å tenke over det: vi tar med oss søpla, skjuler dopapiret vi bruker, setter minst mulig spor, og vi går omveier for ikke å sjenere folk der de bor. Men det er alltid noen som ikke kjenner disse normene og som bryter reglene for skikk og bruk. De som ikke er kjent med norsk turkultur, kan lett gjøre «feil». Dette er normers begrensning, at de fortrinnsvis virker blant mennesker som over tid har internalisert dem, de fleste av oss gjennom oppveksten. En økende mengde mennesker som ikke har vært gjennom slike sosialiseringprosesser tar seg nå inn i norsk natur. Regelen som gir allmennheten rett, skiller ikke; den gjelder alle. Selv om reglene som avkrever hensynsfull adferd både overfor grunneiere, andre mennesker og naturen er en del av det norske normsettet, er det ikke alltid like åpenbart hva normene innebærer, ei heller hva som

er moralsk riktig adferd. Hvordan skal vi forholde oss til en reinflokk, eller opptre i møtet med en hjort? Vi skal utvise aktsomhet, heter det i friluftslova, men hva betyr det? Det har mange steder vist seg at et skilt som angir et vann som drikkevann ikke er nok; man må forby folk å telte i nærheten for å hindre at de gjør det, eller gjerde vannet inn. Dette forholdet, at allemannsretten har sine begrensninger som bare i varierende grad er kjent, påkaller en mer aktiv forvaltning, og altså en besøksforvaltning, uansett om de besøkende er nordmenn eller utlendinger.

Behovet for besøksforvaltning bunner ikke bare i at folk ikke er kjent med det lokale normsettet. Slik reglene for adferd i naturen er utformet, er de først og fremst individrettet; de gir i mindre grad anvisning på hvordan man skal takle problemer knyttet til at de besøkende enkelte steder er i ferd med å bli for mange. Selv om ingen gjør noe galt i forhold til regler og normer, er naturbelastningene noen steder i ferd med å bli for store: slitasjeskader, erosjon, svekket vegetasjon og stygge spor i terrenget vitner om dette. Hvorvidt virkninger av for mange brukere kan dempes med annet enn fysisk utestengelse og adgangsforbud, er et av temaene i besøksforvaltning som fagfelt. Feltets legitimitet hviler på en tro på at mye kan gjøres gjennom aktiv tilrettelegging og regulering. Da må det eksistere en (besøks)forvaltning. Og det er det ikke sikkert at det gjør. Kommunene og fylkeskommunene kan gjøre slikt, men de kan også la være, og det har vært det mest vanlige. En tendens er at forvaltningstiltak først settes inn når behovet er blitt til et problem. Og når er det det? Det finnes få steder hvor de såkalte tålegrensene er definert. Noen ganger er det åpenbart at grensa er overtrådt, men ofte er det ikke slik. For planteliv, dyreliv, mikroorganismer og så videre kan tilstanden være vanskelig å fastslå, i alle fall for utrente øyne. Derfor er overvåking eller det som kalles monitorering en del av forvaltninga. Besøksforvaltninga må altså følge med på naturtilstanden, fatte beslutninger om tiltak og gjennomføre dem. Det har vist seg at dette er lettere sagt enn gjort. Per i dag er systemene for dette dårlige – ofte er det oppslag i aviser eller på sosiale medier som tar opp slike behov. Velutviklede systemer for monitorering finnes i andre land.

For å ta vare på naturen trengs det altså sosialisering (normer), regulering og besøksforvaltning, men det trengs også politisk handling. Myndighetene er opptatt av friluftslivet, de lager år om annet stortingsmeldinger som adresserer utfordringer og problemer, men besøksforvaltning i hele sin bredde er et relativt nytt felt. I 2023 ble det lagt fram en offentlig utredning om temaet

(NOU 2023: 10). Politikerne er bare middels interesserte; det er ikke på dette feltet de høster mest stemmer. Skal man få til tiltak som monner, må man ha politisk støtte. Forvaltning koster. Å få ordnet enkle saker, utplassering av doer og søppelstasjoner, er relativt enkelt, men å drifte slikt har vist seg vanskeligere; det krever både penger, mennesker og organisering. Som vi tidligere har påpekt, mangler det mange steder en slags naturens vaktmestere (Viken et al., 2019). Det vil som regel være en lokalpolitisk oppgave. Langs riksveiene er det ofte bedre; Statens veivesen har forvaltningsregimer for dette, selv om overfylte søppelkonteinere langs veien ikke er et uvanlig syn.

Er friluftslivet fritt og livgivende?

Denne boka tar utgangspunkt i at friluftslivet ikke kan utfolde seg fritt, men må styres. Dette kan fortone seg som en motsetning. Vi skal innledningsvis vise hvordan feltet er fullt av motsetninger, paradokser og dilemmaer. Friluftslivet er basert på frihet til å bevege seg hvor en vil. Men ingen samfunn er helt frie – friheten må styres og forvaltes om det ikke skal ende i anarki eller kaos. Og tenker vi oss om, så er de frihetene som samfunnet hegner om, som menneskeretter, frie demokratier, trykke- og talefrihet, samt bevegelsesfrihet, voktet av stater og samfunnsstyrende institusjoner. Så også friluftslivet.

Begrepet friluftsliv er satt sammen av ordene fri, luft og liv. Vi skal dvele ved dette. Hva betyr fri, hvem er det som skal være fri, er det bare nordmenn, eller gjelder det også utlendinger? Hva med ikke-mennesker – dyr og annet levende? For å dyrke sin frihet i naturen tar menneskene seg til rette. Vi mennesker har altså gitt oss selv denne retten, som også legitimerer det å drepe andre skapninger. Villdyrbestandene har gjennomsnittlig gått tilbake med 69 prosent siden 1970 ifølge en FN-rapport (United Nations Climate Change Report, 2022). Jakt og fiske, som er kategorisert som friluftsliv, er en av årsakene. Jakt og fiske er selvsagt måten vi mennesker har overlevd på før vi tok dyr til fange og kalte det husdyrhold. Men i friluftslivet er selve drepinga mer sentralt enn matauken. Motivene for jakt er i dag spenning, opplevelser, fortellinger, status, kanskje mat. Moralsk kan det settes mange spørsmålstegn ved dette. Kanskje er de nordiske landa, hvor menneskene har fri adgang til

naturen, blant de mindre frie områdene for andre skapninger. Ulven, jerven, polarreven, reinen og elgen er ikke frie dyr, men forvaltede skapninger. Bli det for mange av arten – for eksempel for mange jerv i et område – tynnes stammen ut, drepes, av myndighetene (ved Statens naturoppsyn). Når reinen rammes av epidemi (slik tilfellet har vært for reinstammer i Sør-Norge), nedslaktes hele bestanden. Mest utsatt er ulven, som menneskene har skapt forestillinger om som farlig. Den er en fiende av folket og en trussel for våre frie bevegelser, ifølge opinionen, og bestanden overvåkes og tynnes ut (drepes) når myndighetene mener det er blitt for mange. Den enes frykt og rett, den andres død.

Om lufta er fri som friluft skulle indikere, er også et spørsmål. Kanskje var den det en gang, og kanskje så seint som da Norge formaliserte friluftslivet i 1957. Men i vår tid har luftforurensning blitt et enormt problem. Høyere luftlag er nå fulle av ozon, karbondioksid og andre gasser som påvirker både lokalmiljøet, det globale klimaet og livskvaliteten til de fleste skapninger. Og det er vår skyld, den vestlige og nordlige verdens utvikling av teknologi som på samme tid betjener og ødelegger samfunnet. Dagens velstand og livsmønstre gir oss gode liv, men har satt naturen under press. Vi omtaler friluftsliv i betydninga ut i naturen, uten tanke for hva dette gjør med lufta eller naturen. Og kanskje var det greit. I de seinere år har imidlertid friluftslivet tatt nye veier; vi bruker mer og mer tekniske hjelpemidler og vi kjøper oss guidede turer stadig lengre vekk fra der vi bor. Dermed har friluftslivet mistet sin uskyld. Friluftslivet setter spor og bidrar til dagens miljøproblemer og klimakrise. Paradoksalt nok kan det virke som om friluftslivet, som for en stor del er motivert av folkehelse, stadig blir en større utfordring for naturens helse.

Det tredje leddet i ordet friluftsliv er altså liv, liv i betydninga gjøremål, aktivitet eller god helse. Friluftslivet skal altså være livgivende. All forskning tyder på at det er det, og friluftslivet er derfor en voksende offentlig sektor. Alle stortingsmeldingene om feltet understreker helseaspektet. Politikken ivaretar livet til menneskene, men ofte på bekostning av livsvilkåra til andre skapninger og planeten som sådan. Som et stort produksjons- og konsumfelt inngår friluftslivet i den globale økonomien, som stadig er blant de største utfordringene for kloden vår, eller klimaet som man velger å kalle det. Altså, friluftslivet som vi som nordmenn priser og verner om, er ikke bare livgivende og problemfritt. Derfor er styring og forvaltning et nødvendig tema.

Friluftslivets paradokser

Friluftslivet er fullt av paradokser. Paradoks er doxas motstykke. Doxa er, slik Bourdieu (1998) bruker termen, noe som tas for gitt, for eksempel at friluftsliv er en positiv aktivitet. Allemannsretten er også et slags doxa – den tas for gitt og er i liten grad omdiskutert i Norge. Et paradoks er en motforestilling til den gjengse oppfatninga eller en refleksjon over motsetninger i et felt. Når friluftslivet blir for omfattende, eller dets utøvere for mange, kan det bli et problem – for eksempel at det blir for trangt eller for mange spor. Tilsvarende blir det problemer når for mange benytter seg av allemannsretten, noe som da gjerne oppfattes som et paradoks. Som allerede antydnet finnes det mange motsetninger i feltet.

Det første og største paradokset er at jo flere som benytter seg av friheten som begrepet representerer, jo mindre fritt blir det. Å utøve friluftsliv i flokk gjør opplevelsene annerledes enn der man er aleine med naturen. Dermed blir også frihetsfølelsen redusert. Et stort antall besøkende skaper også behov for forvaltning, som representerer en styring hvorigjennom friheten reduseres ytterligere. Stadig nye deler av friluftslivet blir gjenstand for tilrettelegging, regulering og politiske prioriteringer som er bestemmende for utøvelsen. For det andre er friluftsliv det Witoszek (1998) kaller et meme, et slags kulturelt betinget forståelse av hvordan vi skal praktisere livene våre – nordmenn skal ut på tur, ut i naturen. Det er nok mange som i oppveksten sin ikke har opplevd dette som frihet, men som tvang. Det kan fortone seg som en nasjonal besettelse, selv om det i dag kanskje først og fremst er en måte å overleve stillesittende liv på.

For det tredje er det allment akseptert at tilrettelegging er nødvendig – enten av hensyn til brukerne eller for å skåne naturen. I Tromsø bygde man en sherpatrapp i en nedsunken og utflytende sti. Et av resultatene var en tittel tyvedobling av trafikken, og nye utfordringer for naturen (vegetasjonen). Der trappa ender, går den over i et mylder av stier og tråkk, og man undres hvordan det går med vegetasjonen i området. Stiene som mange går ned, er blitt flere, bredere og styggere. Man løste ett problem, men skapte noen nye. For det fjerde er friluftsliv ofte en form for naturbasert turisme. Når det som tilrettelegges for lokalt friluftsliv følger turismen med på lasset. Og det er som regel et stort lass. I Tromsø tilrettela kommunen et friluftslivsområde midt i byen (Charlottenlund). Det ble også tatt i bruk av turoperatører og deres

kunder. Ellers fornuftige politikere sto fram og var både forferdet og bekymret over disse brukerne, som benytter seg av byens infrastruktur uten å betale for det. I farten glemte de at nordmenn – og tromsøværingene – er hyppig reisende mennesker som i stor grad benytter seg av andres fellesgoder. Det er kanskje rett og rimelig at vi gir noe tilbake og ønsker turistene velkommen til våre trakter.

For det femte er turisme noe man ønsker å utvikle, også i forbindelse med tilrettelegging for friluftsliv. Verneområdeforvaltninga har en slik karakter. Man verner noe som skaper oppmerksomhet og besøk – flere turister, noe som ofte avkrever ytterligere vernetiltak. Bak turismeindustrien står sterke kapitalkrefter som har som sitt ene og store mantra å tjene penger – som regel på økt ferdsel. Derfor representerer turistifisering av friluftslivet et press både på naturen og friluftslivet. Da Trolltunga (utenfor Odda) ble «oppdaget» via sosiale medier, oppsto det et rush som i første omgang var en slags krise – i alle fall for redningstjenestene. Men trykket førte til omfattende tilrettelegging. Også det er et slags paradoks – noen ganger må det en krise til før tiltak blir iverksatt. Slik kunne vi fortsette. Trolig er det minussider ved det meste som i utgangspunktet representerer positiv utvikling. Men folk er forskjellige, og oppfatter det som skjer omkring seg på forskjellig vis. Det som er doxa for noen, framstår som paradokser for andre.

Besøksforvaltning

Besøksforvaltning eller besøksledelse er begreper som til dels brukes om hverandre i Norge. Visitor Management er som nevnt den engelske benevnelsen. Men hva som legges i begrepet varierer. Det ene er å fokusere på de besøkende, forvalte dem slik at de har det bra og at besøksstedene har det bra med dem. Dette er egentlig en mer holistisk tilnærming enn den andre hovedretningen, som har hovedfokus på naturen som de besøkende anvender. Altså er dette like mye en natur- og kulturforvaltning som en besøksforvaltning. Det er denne siste tilnærmingen som dominerer i den norske besøksforvaltningen, noe som kan forklares ved at vi i Norge har offentlige etater som utøver naturforvaltning, men ingen myndigheter som eksplisitt forvalter de besøkende. Vi har

et miljødepartement og et miljødirektorat, men intet turistdepartement eller turismedirektorat. Det betyr likevel ikke at vi er blottet for myndigheter som tenker på turistenes ve og vel. Miljødirektoratet satte besøksforvaltning på den offentlige dagsordenen i 2015, gjennom en lansering av en merkevarestrategi for nasjonalparkene (Miljødirektoratet, 2020). Nordland fylkeskommune har i flere år hatt et prosjekt som adresserer besøksforvaltning i fylkets kommuner, og andre fylker har også hatt temaet på sine agendaer. Nordlands og Miljødirektoratets arbeider førte til nedsetting av et utvalg, Reismålsutvalget, som leverte sin utredning i 2023 (Nærings- og fiskeridepartementet, 2023). Her foreslås det at besøksforvaltning skal bli et tema i kommunal eller interkommunal forvaltning, at turistdestinasjonene skal få en ledelse, og at man skal innføre det man kaller en besøksavgift.

Som en del av det norske forvaltningssystemet finnes også flere forskningsmiljøer. Besøksforvaltning er et tema på flere av våre universiteter – først og fremst ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) og ved Universitetet i Sørøst-Norge (i Bø), og mer sporadisk ved de andre universitetene og høyskolene. Feltets posisjon ved NMBU kan være en del av forklaringen på at det er den naturforvaltningsmessige tilnærmingen som dominerer i det norske fagmiljøet. Faglig sett er det miljø- eller biologiorienterte fag som har vist temaet størst oppmerksomhet, men de juridiske sidene ved allemannsretten synes å være et tema ved alle de norske juridiske studiestedene, hvor det stadig skrives studentoppgaver om feltet. Noen av disse vil også bli brukt som kilder i denne boka. I tillegg til universitets- og høyskolene, er det flere forskningsinstitutter som har blikket sitt på friluftslivet og dets konsekvenser. Særlig aktivt er Norsk institutt for naturforskning (NINA), som kan anses som Miljødirektoratets forlengede arm, men også andre har dette fokuset, som Vestlandsforskning og Østlandsforskning, i 2024 en del av Norce-konsernet. I tillegg til disse miljøene er det også NGOer, altså frivillige organisasjoner som er opptatte av feltets kunnskapsforvaltning. For eksempel gjelder dette Norsk friluftsliv, som er en fellesorganisasjon for 18 frivillige organisasjoner. Organisasjonen avholder jevnlig konferanser hvor status for friluftslivet og naturen gjøres opp. En annen landsdekkende organisasjon er Friluftsrådene landsforbund, som er en sammenslutning av friluftsrådene som utøver offentlig finansiert tilrettelegging og dugnadsarbeid. En annen organisasjon som på ulike vis er opptatt av kompetansen i feltet, blant annet gjennom å tilby kurs, er Den norske turistforening. Disse og flere organisa-

sjoner er både pådrivere og samarbeidspartnere for forskningsmiljøer som er opptatt av friluftsliv og naturbasert turisme.

Bokas kunnskapsgrunnlag

Boka springer ut av forfatternes interesse for friluftsliv, både som aktiviteter og forskningsfelt. Dels er den basert på egen forskning og erfaringer, dels er den tuftet på norsk og internasjonal forskning i feltet. Også innlegg i offentlige debatter er av og til brukt som kilder. Med den overveldende informasjonstilgangen som finnes i dag, vil det likevel være mange stemmer som ikke er lest eller hørt, og som kan representere huller i vårt kunnskapsgrunnlag. Det finnes for eksempel en mengde rapporter, notater og artikler om norsk friluftsliv og naturbasert turisme som ikke er referert. Et annet trekk ved boka er at den i liten grad refererer til kvantitative forhold: hvor mange som utøver ulike typer friluftsliv, eller hvor mange som mener det ene eller det andre, eller hvor omfattende et problem kan være. Boka konsentrerer seg om sentrale begreper og debatter som identifiserer eller utdyper kritiske sider ved friluftsliv som problemfelt.

Boka har bakgrunn i forskningsprosjekter som forfatterne har vært engasjert i. Stort sett har denne forskningen vært publisert tidligere. Men ikke alt – noe skriver seg fra et prosjekt som har satt friluftsliv, allemannsretten og besøksforvaltning under lupen (se Granås & Svensson, 2022). Men ingen av kapitlene har karakter av oppsummering av forskningen som er gjort i det prosjektet. Arbeidet har mer karakter av det man kaller konseptuell forskning (eller analyse), hvor analysene er basert på «... tidligere observasjoner av forskeren som opprinnelig ikke var knyttet til dette prosjektet, men som nå brukes i nye sammenhenger» (Xin et al., 2013, s. 70). Boka inneholder begrepsmessige og diskursive analyser og i liten grad statistiske presentasjoner av feltet. Vår ambisjon har også vært å utfordre etablerte forestillinger. Et eksempel kan være spørsmålet om allemannsretten er alle menns og kvinners rett, eller bare noens rett, en rett som for andre fortoner seg som en urett?

Boka er også basert på samarbeid mellom forskere og praktikere. Dette innebærer at forfatterne i varierende grad har akademisk avstand til det som

omhandles. I noen av kapitlene har det viktigste vært å ha et nært forhold til tematikken, hvor det som presenteres er beskrivelser og i mindre grad analyser. Dermed har boka stor spennvidde – noen kapitler er relativt teknokratiske presentasjoner av regimer, regler og systemer, mens andre refererer til store debatter om natur, politikk og ideologi. Blandinga av forskere og praktikere innebærer også en tilpasning mellom ulike skrivetradisjoner: korte, tekniske presentasjoner på den ene sida, ofte lange analytiske tekster på den andre. Tendensen i boka er at praktikernes tekster har blitt tilpasset akademikernes format og fagboksjangeren. Håpet er at møtet har vært fruktbart og at boka kan være til nytte for både praktikere og de som deltar i den akademiske diskursen i feltet.

Tekstene har blitt til dels gjennom samskriving eller ved at vi som forskere setter sammen det som har vært diskutert i og med praksisfeltet. Ofte er ikke tekstene samskrevet, men samtenkte. En viktig kilde til boka er dessuten pågående diskurser, både av offentlig og akademisk art. Det er stort sett slik akademiske tekster blir til. I akademiske kretser er man opptatt av CV-er og publikasjonslister. Disse lyver som regel, de fanger ikke inn det faktum at forskere, skribenter og tekster er «produkter» som springer ut av kollektiver – alle henvisningene og referanselistene forteller at tekstene ikke utelukkende er sugd av eget bryst, men resultater av manges arbeid i omfattende kollektiver (Munro, 2004, sitert av Puig de la Bellacasa, 2017). Akademikere som Donna Haraway og Maria Puig de la Bellacasa har adressert denne tematikken. Haraway (1991) opererer med noe hun har kalt en relasjonell ontologi, hvor hun sier at mennesket og dets kunnskap ikke har eksistert forut for de relasjonene mennesket inngår i. Nye relasjoner medfører at den verden vi oppfatter stadig er i endring. Derfor bruker hun begrepet situert kunnskap – kunnskapen er avhengig av situasjon og gjelder ikke nødvendigvis i andre situasjoner. Situering skjer i forhold til steder, mennesker, diskurser, ideologi, politiske strømninger og beslutninger. Det innebærer også at det ikke bare er en måte å se på verden på, men mange. Haraways poeng er at kunnskapen i et felt består av mange lag, som stort sett supplerer hverandre. Slik er det også i denne boka; den representerer mange lag av kunnskap: informantenes, praktikernes, forvalternes og akademikernes. Det er dette som til sammen utgjør friluftslivets og besøksforvaltningas kunnskapsfelt. Derfor er kunnskap ikke en statisk greie, men en prosess.

Puig de la Bellacasa (2012), med referanse til Haraway, bruker begrepene å tenke med og å tenke for. Hva vi vektlegger i en tekst, er avhengig av

hvem man tenker med og hvem man tenker for. Når akademikeren skriver om besøksforvaltning sammen med en verneområdeforvalter, blir teksten annerledes enn om han skrev alene. For eksempel er det da naturlig å tillegge statens mål for vern en mer sentral rolle enn hva forskeren ville gjort alene. Når forskeren skriver om reindrift eller samisk kultur, kan det være et eksempel på å tenke for, fordi problematikken formuleres ut fra samenes ståsted, hvor under- og nedtrykking er en del av forhistorien. Kunnskapen skapes i en prosess hvor samene kjemper for å bli hørt og tatt hensyn til. Dette har blitt kalt for standpunkt-teori (Puig de la Bellacasa, 2012, s. 208). Samtidig er det å ta standpunkt en balansegang, det kan bli for mye solidaritet og for lite akademisk distanse. Haraway (1991) skriver om forskning som en form for appropriering, hvor forskeren på en måte utnytter de som omskrives til fordel for sin egen akademiske karriere. Dette må man være på vakt overfor når informanter brukes til å skape nye teorier og ny kunnskap.

Puig de la Bellacasa (2017) bruker også et tredje begrep, innenforuenighet. Det er altså ikke et mål at alle skal være enige i de tekstene som lages, ikke engang de som samskrives. I en tekst om friluftsliv og forvaltning vil det være mange meninger og mange forhold de som deltar i debatten ikke er enige om. Ulike synspunkter eller ståsteder vil inngå i nettverk produsert av meningsfeller. Mens forskeren har kontakter i forskernettverk og preges av det, vil praktikeren primært ha kontakter blant sine kolleger. Dette kan bety at ikke alle (eller begge) som bidrar til en tekst er like opptatt av og involvert i alle delene av teksten. Derfor vil heller ikke alle lesere være like begeistret for alle elementene i en tekst som denne.

Bokas innhold

Etter denne innledningen følger et kapittel som definerer friluftslivet slik begrepet brukes i Norge. Deretter er kapitlene gruppert i to hoveddeler, der den første tar opp sentrale debatter rundt friluftsliv og besøksforvaltning. Den andre hoveddelen har en mer praktisk tilnærming til problematikken. Første del starter etter denne innledningen med et kapittel (kapittel 2) som presenterer friluftsliv i et historisk perspektiv, med vekt på hvordan fenomenet

har styrt norsk identitet og tankemønstre, og på hvordan feltet har utviklet seg til noe som styres politisk. I kapittel 3 presenteres de viktigste begrepene i feltet. Hva legger vi i friluftsliv og beslektede begreper, og hva mener vi med besøksforvaltning? I kapittel 4 går vi inn på hvordan besøksforvaltning forstås og materialiseres i en norsk forvaltningssammenheng. I kapittel 5 ses besøksforvaltning i et antropologisk perspektiv, gjennom en drøfting av tradisjonelle praksiser hvori omsorg for naturen har vært en naturlig del.

I kapittel 6 problematiseres en av grunnpilarene i norsk friluftsliv, allemannsretten – står det bra til med retten? Prinsippet har stor betydning for vårt forhold til naturen, sies det. Er det fortsatt slik? I kapittel 7 diskuteres verdigrunnlaget for norsk friluftsliv og naturforvaltning – vi hevder at relasjonelle verdier dominerer, men at de stadig trues av en tiltakende instrumentalitet.

I den andre bolken presenteres bidrag basert på analyser av stedsspesifikke erfaringer og utfordringer både knyttet til friluftslivet og besøksforvaltning. I kapittel 8 analyseres det vi kaller tilrettelegging. Hva er det, og er den alltid bra? Kapittel 9 dreier seg også om tilrettelegging, men har et spesielt fokus på Nordreisa og Reisadalen. Kapitlet viser hva tilrettelegging kan være i praksis. I kapittel 10 ser vi på hvordan myndighetenes politikk i feltet er målstyrt, og hvordan og i hvilken grad praksisen møter måla. I kapittel 11 ser vi på forholdet mellom friluftslivet, allemannsretten og reindrifta – er deres ulike bruksrettigheter forenlige, spør vi? I kapittel 12 stilles spørsmål ved hvem som er gjestene på øyriket Vega: Er det fuglene eller turistene? Forvaltes øyrikets verdensarv til beste for fuglene som ga Unesco-status? I kapittel 13 er fjellvandring temaet. Hva er det en opplever når vi er ute på tur? Kapittel 14 er en epilog, hvor det reflekteres over hva slags innlegg i debatten om naturbruk denne boka representerer. I alle kapitlene er temaet, mer eller mindre eksplisitt, friluftsliv, allemannsretten og besøksforvaltning. Det innebærer at det er en del overlapp mellom kapitlene. Boka er laget slik at kapitlene kan leses uavhengig av hverandre.

Det er sikkert en mengde temaer som vil bli savnet i ei slik bok. Den går ikke i detalj om alle systemer og regelverk som finnes i feltet, og tar heller ikke for seg temaer av juridisk eller naturvitenskapelig karakter. Det er sikkert også mange filosofiske debatter som unnslipper. Det finnes en stor mengde litteratur innen mange fagfelt som tangerer det boka tar opp. Først og fremst omhandler boka friluftslivet som et sosialt-kulturelt felt som må forvaltes. Men feltet kan forstås på mange måter, og boka er derfor først og fremst et innlegg i de mange debattene i feltet.

Referanser

- Bourdieu, P. (1998). *Practical reason*. Stanford University Press.
- Eagles, P. E. J., McCool, S. F. & Haynes, C. D. (Red.). (2002). *Sustainable tourism in protected areas: Guidelines for planning and management* (Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 8). IUCN – The World Conservation Union.
- Granås, B. & Svensson, G. (2021). På reise med allemannsretten. *Arr – Idehistorisk tidsskrift*, 2, 1–20.
- Gregersen, T. (2022). *Climate change perceptions across Europe: From climate change beliefs to climate change mitigation behaviors* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Bergen.
- Haraway, D. (1991). Situated knowledges: The science question in feminism and the privilege of partial perspective. I D. Haraway (Red.), *Simians, cyborgs, and women: The reinvention of nature* (s. 183–201). Routledge.
- Miljødirektoratet. (2020). *Nasjonalparkene som merkevarer: Sluttrapport pilotfase 2014–19*. <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/m1751/m1751.pdf>
- Munro, R. (2004). Punctualizing identity: Time and the demanding relation. *Sociology*, 38, 293–311.
- Norgaard, K. M. (2011). *Living in denial: Climate change, emotions, and everyday life*. MIT Press.
- NOU 2023: 10. (2023). *Leve og oppleve – Reisemål for en bærekraftig framtid*. Nærings- og fiskeridepartementet.
- Puig de la Bellacasa, M. (2012). «Nothing comes with the world»: Thinking with care. *Sociological Review*, 60(2), 197–216.
- Puig de la Bellacasa, M. (2017). *Matters of care: Speculative ethics in more than human worlds*. University of Minnesota Press.
- United Nations Framework Convention on Climate Change. (2022). *UN Climate Change Annual Report 2022* (ISBN 978-92-9219-209-9). United Nations.
- Viken, A., Benonisen, R. & Svensson, G. (2020). Det ustyrlige friluftslivet. I A. Viken (Red.), *Turismens paradokser* (s. 101–120). Orkana Akademisk.
- Witoszek, N. (1998). *Norske naturmytologier: Fra Edda til økofilosofi*. Pax Forlag.
- Xin, S., Tribe, J. & Chambers, D. (2013). Conceptual research in tourism. *Annals of Tourism Research*, 41, 66–88. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.12.003>

